

A TREIA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA BLAJ ȘI PROGRAMUL EI REVOLUȚIONAR (15—28 septembrie 1848)

După adunarea de la Blaj din 30 aprilie 1848, Adunarea din Duminița Tomii cum mai este cunoscută prima întrunire politică a tuturor românilor din Transilvania, cu valoare pregătitoare a mării Adunări Naționale din 3/15 Mai 1848, considerată cronologic a doua, cea de a treia adunare națională de la Blaj a avut loc târziu, în toamnă, începând cu 15 și sfârșind cu 28 septembrie 1848.

Mai puțin cunoscută decât celelalte două¹, adunarea din toamnă, a fost totuși un eveniment politic de cea mai mare însemnătate pentru istoria revoluției românești de la 1848. Un moment de cotitură chiar, încheindu-se cu aceasta etapa ei pașnică.

Să vedem însă cum s-a ajuns la ținerea acestei adunări. Din capul locului trebuie să spunem că o a treia adunare națională de la Blaj a fost prevăzută chiar în documentele mării Adunări din 3/15 Mai 1848. Astfel, în timpul lucrărilor, după aclamarea celor 16 puncte, după propunerea celor două deputațiuni (una către împărat și cealaltă către dietă) se prevede a lua ființă și un Comitet permanent la Sibiu care ar fi avut obligația să țină o strânsă legătură cu respectivele deputațiuni, precum și să „publice strângerea adunării generale-naționale spre a i le face cunoscute”².

Situația, ca urmare a impunerii de către dieta faudală de la Cluj a uniunii, forțării recrutărilor și a intensificării terorii împotriva românilor, devine extrem de încordată și parametrii politici se schimbă rapid. Adăugându-se la acestea și faptul că iobagii și alte segmente

¹ C. Suciu, *Cum a fost pregătit 3/15 Mai 1848*, Blaj, 1925, 74 p. și V. Cheres-teșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, 646 p. Deoarece în documentele vremii apar o serie de inadvertențe cu privire la durata adunării, mai ales în ce privește începutul ei, data propusă de noi este 3/15 septembrie — 16/28 septembrie 1848, din următoarele motive: A. T. Laurian, principalul autor al documentelor adunării, în scrisoarea din 22 sept./2 oct. 1848, către G. Barițiu spune clar „Adunarea de la Blaj a ținut din 3 până în 16 septembrie [stil vechi — ceea ce înseamnă 15—28 septembrie stil nou]. Cf. C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 340. Într-un raport către ministrul de interne al Ungariei, comisarul Vay Miklós, informa că mii de români înarmați din toate colțurile Transilvaniei se adunau la Blaj în 15 septembrie 1848. Vezi: I. Deák, 1848. *A Szabadságharc története levelekben. Ahogy a kortársak látták*, Budapesta, f.a., p. 218. În *Foaie pentru minte...* de la Brașov, nr. 39 din 27 sept. 1848, p. 313—315, se indică începutul adunării tot pe 3 st.v. 15 septembrie st.n., 1848, și în fine, *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 78 din 23 sept. 1848, p. 324 consemnează explicit că a treia adunare de la Blaj a început la aceeași dată cunoscută de 3 septembrie stil vechi, adică 15 septembrie stil nou, 1848.

² Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, t. II, Viena, 1852, p. 250.

sociale au plecat nemulțumite de la adunare, avem o imagine mai limpede a evoluției evenimentelor care se îndreptau spre o ruptură, spre o criză majoră, așa încât nu ne miră deloc cele scrise de Petru Dobra către Ioan Suci în 2 iunie 1848 din Alba Iulia: „Mie așa mi se pare că e de neapărată trebuință o adunare nouă națională, unde să ne înțelegem mai bine și să ne cunoaștem mai de aproape. Eu dempreună cu mai mulți am venit nemulțumit de la Blaj acasă și prepunerile mele nu mă vor [fi] înșelat”³. Tot în iunie, (cam după 21), Avram Iancu îl întreabă pe Simion Bărnuțiu de cumva ar fi cu putință „să ne mai strângem la Blaj”⁴. Și Constantin Romanu îi scria lui A. G. Golescu câteva zile mai târziu: „totdeauna va avea loc protestul nostru din Blaj [împotriva unirii Transilvaniei la Ungaria — n.n.s. G.N.] și mai curând sau mai târziu trebuie să se mai adune nația iarăși la un loc”⁵.

Că societatea românească era tot mai agitată, se putea vedea și din scrisoarea adresată de Petru Bădilă din Sibiu către episcopul Andrei Șaguna la 20 iulie 1848, în care menționa că brașovenii „subscriu gros o cerere în care poftesc congres național”⁶. Iar *Organul Național* din Blaj scria în 2 august st.n., că „Dânșii [adică românii — n.n.s. G.N.] așteaptă să se adune iară să le spună deputații ce au adus de la Împăratul; numai circularelor nu cred”⁷.

Când Andrei Șaguna va fi presat de guvernanți să dea o circulară în 25 iulie st.v. (5 august st.n.) prin care să oprească a se mai ține „adunări ascunse” la Sibiu, episcopul își ia rezerva și precizează că e departe de el gândul „că noi nu ne putem svătuî despre starea noastră națiunare în adunări legiuite și bine sistematizate”⁸.

Înainte de adunare, se înregistrează la 1 septembrie st.v./13 sept. st.n., o petiție a mai multor sate (a ocnelor și a comunelor Loamnăș, Mândra, Mag, Topârcea, Aciliu, Bogatu, Armeni, Alămor, Gusu, Păuca, Tău, Sângătin, Spring, Eoz, Berghin, Beșineu, Vesăud, Ruși, Metișdorf și altele) către Consistoriul din Sibiu, pe care îl roagă să mijlocească la înaltul guvernium „voie” (aprobare), ca „să se adune iar în Adunare generală la Blaj, unde să aibă a se înfățișa deputăciunile și Comitetul și să se citească răspunsurile Dietei și ale înaltului Împărat, ca să vază Națiunea cum s-ar putea înființa cât mai curând cele date de Împărat, că i-ar fi și rușine Națiunii a umbla în mână cu cererile sancționate de Împăratul și ea să nu stăruiască pentru înființarea acestora”⁹.

Mulți se refugiază la Năsăud și Blaj pentru a scăpa din mâna autorităților care-i urmăresc pentru a-i aresta, cum s-a întâmplat de exemplu cu V. Moldovan din Chirileu care sosește la Blaj în 10 septembrie 1848 și care consemna că încă la acea dată „În vederea adunării aici s-au

³ Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond „Muzeul de relicve 1848/49”, dosar D.

⁴ L. Maior, *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj, 1972, p. 65—70.

⁵ *Anul 1848*, II, București, ..., p. 136—138.

⁶ C. Feneșan, în *Sargeția*, IV, 1979, p. 383—384.

⁷ *Organul Național*, nr. 11 din 21 iul. 1848, p. 53.

⁸ *Ibid.*, nr. 14 din 11 aug. 1848, p. 65.

⁹ A.C.S., nr. 56.

adunat foarte mulți români din toate părțile, inteligenți și țărani, mai ales tineri¹⁰. Era explicabil de ce tineri; fiindcă aceștia încercau să se sustragă de la recrutări. Faptul a fost relevat și într-o corespondență din ținutul Turzii, publicată în *Gazetă* astfel: decât să se ducă (tinerii români) și să „se bată pentru domni, mai bucuroși vor muri aci în patrie. De aci, feciorii din bună vreme, s-au tras întâie la Cheia Turzii, după aceea la păduri și locuri înalte, cu sutele¹¹.

O nouă întrunire națională la Blaj cereau și participanții la adunarea de la Orlat¹².

Toate datele adunate și consemnate mai sus, sunt în fapt semnale ale diverselor segmente ale societății românești ardelenе care, date fiind împrejurările politice de atunci, socoteau a fi un imperativ convocarea și desfășurarea unei noi adunări naționale la Blaj.

Autoritățile, află desigur și ele din vreme că documentele Adunării Naționale din 3/15 Mai prevăd existența unui Comitet Permanent la Sibiu (din 12 membri) ce aveau sarcina de a prelua răspunsurile celor două deputații pentru a le aduce la cunoștința poporului ce urma a fi convocat din nou într-o altă adunare națională generală.

Perspectiva îngrijora serios guvernul care se și grăbește în 22 mai 1848 să expedieze din Cluj, celor doi episcopi români, câte un înscris plin de reproșuri, în care le atrăgea atenția că nu este necesar un astfel de Comitet Permanent, deoarece răspunsurile primite vor fi aduse la cunoștință tocmai de către ei, episcopii. La guvernul din Cluj se înțelegea foarte bine ce „pericol“ putea constitui un astfel de Comitet, organ democratic ales și care ar fi putut reprezenta direct interesele majorității etnice românești a Transilvaniei.

Oricum, guvernul a hotărât să nu mai permită convocarea niciunei adunări românești, iar episcopul trebuie să o știe și să se conformeze¹³.

Interdicția pentru funcționarea Comitetului și convocarea unei noi adunări naționale este reiterată și întărită și prin ordinul guvernului din Cluj la 3 iunie 1848 către judele primar al Sibiului. Se interzice categoric întrunirea și funcționarea respectivului Comitet Permanent precum și convocarea unei noi adunări naționale generale¹⁴.

Aceeași ostilitate față de Comitet și o nouă adunare o vădește și baronul Vay Miklós, imputernicit al guvernului Ungariei pentru Transilvania, în raportul său către ministrul de interne Szemere Bertalan, când la 14 august 1848 scria de la Cluj: „În sfârșit, mai trebuie să amintesc știrea neplăcută că la Sibiu Comitetul român și-a reînceput activitatea; pentru arestarea membrilor lui l-am trimis acolo pe comitele

¹⁰ E. Dăianu, *Cronica anului 1848*, p. 128.

¹¹ *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 73 din 6 sept. 1848, p. 301.

¹² *Ibid.*, nr. 74 din 9 sept. 1848, p. 306.

¹³ *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române*. C. Transilvania, IV, București, 1988, p. 360—361.

¹⁴ *Ibidem.*, V, București, 1992, p. 454.

suprem Béldi Ferenc. Din nou se plănuiește ținerea unei adunări populare la Blaj; că voi împiedica cu orice preț acest lucru, este firesc¹⁵.

De arestat, cu greu, reușește pentru un timp arestarea lui A. Treboniu Laurian și Nicolae Bălășescu (care ulterior vor fi eliberați de către popor., însă adunarea a treia de la Blaj, oricât s-a străduit, și s-a străduit cu adevărat, n-a putut s-o împiedice și nici s-o dizolve.

Înainte de a trece la analiza adunării și a programului ei revoluționar, să urmărim pe scurt câteva repere mai importante pentru intervalul 15 mai — 15 septembrie 1848.

Evenimente deosebit de importante au loc în acest interval de timp. La 30 mai 1848, împotriva voinței și hotărârilor luate de români în Adunarea de la Blaj din 3/15 Mai, Dieta din Cluj, aleasă, cum am mai spus pe principii feudale, în lipsa unor reprezentanți autentici ai românilor, declară uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Prin acest act samavolnic s-a pus definitiv o stavilă ce se va dovedi de netrecut colaborării celor două revoluții, română și ungară.

Tot în 30 mai, deputăția Adunării din 3/15 mai de la Blaj, înaintază împăratului Ferdinand revendicările românilor, printre care și aceea de a nu se face uniunea. Răspunsul a fost tergiversat până după ce primul ministru al Ungariei, Batthiány Lajos, obține de la împărat recunoașterea uniunii. El a fost în sfârșit înmănat românilor în 11 iunie, după ce, cu o zi înainte, contele Batthiány fusese în audiență la împărat. Răspunsul constituia un model de ipocrizie, afirmându-se, evident în mod fals, că prin „uniune“ toate revendicările românilor au fost împlinite. Și pentru a nu părea că textul este rezultatul presiunilor lui Batthiány rezoluția imperială a fost *antedată* pe 7 iunie 1848¹⁶.

La 18 iunie se hotărăște înaintarea unei petiții și mai energice, de fapt un protest împotriva uniunii, pe care însă împăratul prin răspunsul din 23 iunie 1848, îl îndreaptă către guvernul ungar, adăugând și unele vagi promisiuni.

Împotriva românilor, majoritatea covârșitoare a populației din Transilvania, s-a dezlănțuit apoi o teroare fără precedent, determinându-i în final să-și apere ființa națională cu arma în mână.

Teroarea declanșată în Transilvania împotriva celor ce nu voiau să accepte sub nici o formă uniunea se îndrepta mai întâi asupra românilor, atât intelectualii cât și țărani, ce luaseră parte la primele două adunări de la Blaj, fiind prinși, bătuți și aruncați în închisori. În acest sens, cel mai semnificativ act de teroare dar și cel mai cunoscut a fost măcelul de la Mihalț din 2 iunie, considerat a fi printre cele dintâi vărsări de sânge din Transilvania la 1848; își pierd acolo viața 14 țărani, iar alții 50 sunt răniți¹⁷ în împrejurările nemiloase ale unei execuții militare efectuată de 240 soldați secu. „Vina“ lor a fost aceea de a fi încercat să recupereze niște terenuri ce fuseseră anterior însușite pe

¹⁵ Arh. Stat. Budapesta. Fond 1848—1849-i Minisztériumi Levéltár. Belugyminiszterium.

¹⁶ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară, schița tomului III*, publicată de Șt. Pascu, Sibiu, 1943, p. 25, nota 1.

¹⁷ *Idem*, op. cit., p. 37—38.

nedrept de către nobili prin comasări. George Barițiu, un apreciat istoric al vremii, numește sugestiv acest trist eveniment drept „botezul cu sânge al uniunii”¹⁸. Pe zeci de sate se trimit execuții militare pentru orice neînțelegere dintre proprietar și iobag, se ridică sute de spânzurători, iar statariul (legea marțială) lovește în primul rând în drepturile și libertățile proclamate de revoluție. Comitetul național al românilor ales la Blaj este declarat desființat și începe o urmărire furibundă împotriva intelectualilor români. Fruntași ca F. Micaș, S. Balint, A. T. Laurian și N. Bălășescu sunt arestați.

În aceste condiții, baronul Vay Miklós, vine în Transilvania investit cu puteri discreționare din partea guvernului ungar și încearcă prin cele mai brutale metode de constrângere să înăbușe orice opoziție împotriva uniunii.

După uniune, următorul pas dezastruos în viața politică a Transilvaniei a fost extinderea asupra ei a noii legi de recrutare promulgată de guvernul ungar pentru a face față luptei de eliberare națională a sârbo-croaților. Fiind nesanționată de împărat, această lege a devenit repede extrem de nepopulară printre români, deoarece îi silea să dea un uriaș contingent de oaste pe seama intereselor unei țări străine și să-și servească totodată, cu prețul sângelui, foștii stăpâni feudali. Din aceste legitime motive românii se vor opune cu dârzenie.

Vechiul aparat administrativ al Transilvaniei, deși în descompunere, de la comite suprem și până la ultimul jude nobiliar (solgăbirău), potrivit manierei caracteristice de conducere de până atunci, forțează această măsură nepopulară, și cu ajutorul unităților de șoc secuiești făptuiesc în 12—13 septembrie 1848 un nou și groaznic măcel care a cutremurat întreaga Transilvanie. La Luna, lângă Turda, sunt asasinați 30 de țărani care se opuneau recrutării și uniunii¹⁹.

Începutul vărsărilor de sânge a fost făcut așadar de către autoritățile maghiare din Transilvania cu scopul de a înăbuși aspirațiile de eliberare socială și independență națională. Spiritul național odată deșteptat nu mai putea suporta însă măsuri teroriste și maghiarizatoare, astfel încât treptat se acumulează o uriașă forță umană explozivă, rezultată dintr-o nemulțumire generală. Oprimați în mai mare măsură decât înainte de revoluție, românii căutau spontan apărare, îndreptându-se din instinct spre cele două regimente românești de graniță de la Orlat și Năsăud.

Acolo, se desfășoară două adunări furtunoase, preludiu a celei de a treia Adunări Naționale de la Blaj. Adunarea de la Orlat are loc în 10—11 septembrie și cea de la Năsăud în 14 septembrie 1848; hotărârile lor, unele privind viața militară, sunt și o reluare și reafirmare a celor de la Adunarea din 3/15 mai de la Blaj, privind libertățile general-democratice dominate de deviza cea mare a timpului „Libertate, Egalitate, Frățietate”, sămânță viguroasă a Marii Revoluții franceze de la

¹⁸ G. Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 154—157.

¹⁹ Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 56, Cf. G. Barițiu, *op. cit.*, p. 240.

1789, renăscută pe pământul Transilvaniei și al celorlalte țări românești la 1848.

În adunarea de la Orlat se cere din nou „dreptul nemărginit de a vorbi, de a scrie și de a tipări, de a ține adunări, consultări și de a forma societăți”²⁰. În declarația adunării de la Năsăud, după ce se proclamă ruperea totală de guvernul ungar, argumentând-o prin faptul că uniunea Transilvaniei la Ungaria s-a făcut fără „să se fi luat în seamă protestarea poporului român, care face numărul precumpănitor al locuitorilor, și într-un mod silnic”²¹, se mai arată că guvernul ungar a uitat în faptă principiul libertății, egalității și frățietății „pe care însuși l-a proclamat” și a silit celelalte naționalități nemaghiare din Ungaria și țările anexate să introducă limba maghiară în școală și biserică. Ba mai mult, în Transilvania cele mai nevinovate mișcări ale românilor sunt urmărite cu rigorile legii marțiale, deși românii nu doresc altceva decât egala îndreptățire. Și pe când intelectualii români sunt aruncați în temnițe, fără judecată, și ținuți acolo fără sentință, presa maghiară are o libertate nemărginită de a răspândi cele mai mari minciuni și calomnii la adresa românilor. Pe scurt, pentru români se inaugurase un regim ce semăna mai degrabă cu un despotism șovinist decât cu o orânduire generoasă.

Ce vede însă trimisul ungar, baronul Vay Miklós, în neliniștea și frământările românilor ce vor statornic a-și împlini dreptele deziderate sociale și naționale?

Vede înainte de toate instigare, nesupunere, răscoală. El nu poate înțelege că românii față de maghiari se află în aceeași poziție nedreaptă, ca și aceea în care se aflau maghiarii față de austrieci. Și prin lipsa sa de înțelegere că democrația și libertatea este pentru toate națiunile la fel, și nu un privilegiu național maghiar, pierde în tratativele cu românii ocazia de a și-i apropia pe baza ideilor revoluționare ale noilor vremuri ce s-ar fi convenit a fi identic înțelese de ambele părți, atât de fostul stăpân cât și de fostul iobag. Era însă o realitate istorică dovedită că foștii stăpâni feudali nu voiau sau nu puteau să-și schimbe mentalitatea peste noapte, în ciuda faptului că fuseseră constrânși de împrejurări interne și externe să desființeze iobăgia²².

De pe menționatele poziții, baronul Vay era foarte activ în Transilvania, străbătând țara în lung și în lat, instaurând peste tot legea marțială, vorbind numai despre un regat unguresc și o monarhie ungurească²³. Își imaginează că dacă arestează Comitetul național și încă o duzină de intelectuali, revoluția românească va fi decapitată și, în consecință, uniunea acceptată de masa oamenilor simpli. A fost un calcul greșit și fatal, deoarece nu s-a luat în considerare setea de libertate a

²⁰ Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu, Fondul Anul 1848, nr. 62, Cf. N. Popea, *Memorialul lui Andrei baron de Șaguna*, I, Sibiu, 1899, p. 167—170.

²¹ *Foaie pentru minte...*, nr. 37 din 13 sept. 1848, p. 302—304, Cf. N. Popea, *op. cit.*, p. 170—173.

²² G. Neamțu, *AIIA Iași*, Iași, XXV/1, 1988, p. 311—318.

²³ *Bucovina*, nr. 15 din 20 mai 1849, p. 78.

românilor atât de plastic caracterizată chiar de un funcționar ungur care afirma: „Poporul acesta valah, este un popor foarte, foarte ciudat. Abia i-au crescut fulgii și ar vrea să se înalțe pe aripi de vultur”²⁴.

Astfel, comisarul Vay, plasat pe baricade adverse, ține strâns sub observație mișcările românilor și raportează în chiar ziua de 15 septembrie 1848 ministrului de interne al Ungariei, Szemere Bertalan, că la Blaj se adună românii și sașii înarmați din toate colțurile Transilvaniei, pentru — credea el — a-și răzbuna ultimul eveniment sângeros, măcelul de la Luna²⁵.

Mulțimea de țărani înarmați ce se aduna la Blaj își îngroașe rândurile cu tineri înarmați și ei, cu care I. Axente pornise de la Orlat, intrând triumfal în Blaj²⁶.

Privind înarmarea poporului la cea de-a treia Adunare de la Blaj este demn de remarcat regretul exprimat în mai multe rânduri de către G. Barițiu că românii nu s-au adunat înarmați de la început, susținând că poziția lor pașnică anterioară, ar fi fost o greșeală²⁷.

De aici încolo, cronologic, vom analiza fiecare document al adunării încercând a-i descifra adevăratele semnificații și măsura în care el se încadrează în Programul revoluționar al acesteia. Nu vom neglija însă anumite aspecte ale desfășurării adunării ce lămuresc în și mai mare măsură contextul în care au fost elaborate respectivele documente. Trebuie să facem acest lucru fiindcă, în ultimul timp, cercetări mai noi ne-au pus la îndemână date inedite ale unei evoluții a evenimentelor care le conturează mult mai bine decât în trecut. Totodată, cunoașterea acestei evoluții chiar și numai în linii generale, pune Programul revoluționar al celei de a treia Adunări Naționale de la Blaj într-o lumină istorică mult mai clară ca până acum.

O mulțime și mai mare, câteva mii de români, maghiari și sași intră a doua zi, în 16 septembrie, la ora 9 și jumătate dimineața, în Blaj și încep lucrările propriu-zise ale adunării, cu prezentarea unei petiții a „necăjiților frați ardeleni”²⁸ adresată Capitlului greco-catolic din Blaj. În cuprinsul acesteia se cere: 1) suspendarea legii recurtării ca nesancționată de împărat; 2) deținuții politici să fie eliberați și 3) în termen de 7 zile să se permită ținerea unei noi adunări naționale generale²⁹.

Este semnificativ și important că și Sibiul vibrează la unison cu Blajul. Până acum s-a neglijat să se arate că, la diferență de o zi, în 15 septembrie 1848, un reprezentant a peste 20 de comune înaintează Consistoriului ortodox din Sibiu o petiție asemănătoare în care i se cerea să intervină pe lângă Guvernul pentru aceleași trei puncte esențiale: 1) sistarea recrutării; 2) adunare generală la

²⁴ Deák Imre, *op. cit.*, p. 200—201.

²⁵ *Idem*, *ibidem*, p. 218.

²⁶ Pe data de 14 septembrie după A. T. Pascu, *Ioan Axente Sever (1821—1906)*, Cluj-Napoca, 1985, p. 95 în nota 8; sau în data de 15 septembrie după S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 70.

²⁷ *Transilvania*, VIII, nr. 18 din 15 sept. 1875, p. 202 nota 3 și 4; nr. 24 din 15 dec. 1875, p. 277 în notă.

²⁸ *Organul național*, nr. 18 din 8 sept. 1848, p. 81.

²⁹ Arh. Stat. Budapesta, Fond G.P., nr. 10.792/1848. Traducere contemporană. Cu diferențe de traducere în *Organul național*, nr. 18 din 8 sept. 1848, p. 81.

Blaj și 3) eliberarea deținuților politici³⁰. Acțiunea simultană Blaj—Sibiu este grăitoare mai ales pentru solidaritatea românilor de confesiune ortodoxă cu cei de confesiune greco-catolică. Această petiție era și ea semnată „necăjiți frați români ardeleni”. Predarea concomitentă a aceleiași petiții (cu foarte mici deosebiri) celor două foruri supreme eclesiastice ale ambelor confesiuni, relevată acum pentru prima dată, trebuie privită și ca o unitate de vederi desăvârșită a românilor ardeleni. În perspectivă istorică deci, mișcarea din septembrie de la adunarea treia trebuie considerată mult mai bine organizată și coordonată decât apăsarea, la prima vedere, chiar și contemporanilor ei.

Dacă la Sibiu petiția a fost prezentată Consistoriului de un împuternicit a peste 20 de comune din ținutul Brașovului și Sibiului, la Blaj petiția este înmănată Capitlului de fruntași ai delegațiilor sătești la adunare, tot din ținutul Brașovului și Sibiului³¹.

În cele două variante ale aceluiași document, atât Consistoriul din Sibiu, cât și Capitlul din Blaj, sunt atenționate să nu țină cu asupritorii, ci cu românii, deoarece dominanții „nu lucră după lege, ci numai după voia lor și umblă numai cu înșelăciuni”. Petiția mai conținea și amenințarea că în cazul în care românii vor fi siliți la supunere față de legea de rerutare nesancționată de împărat „țara se va revolta”. Demn de remarcat, ca un aspect antiabsburgic al petiției, este că ambele variante ale petiției pun în vedere înaltelor foruri eclesiastice că în chiar cazul când legea recrutării ar fi sancționată de împărat „pe români tot nu i-ar obliga”, deoarece se știe prea bine, accentuează semnatarii, că uniunea Transilvaniei s-a făcut fără voia românilor! Ceea ce evident, constituia un reproș adresat atât cercurilor dominante maghiare cât și împăratului.

Petiționarii solicită înaintarea de urgență a revendicărilor lor Guberniului Transilvaniei, ceea ce Capitlul o și face, în urma unei scurte consfătuiri între canonici și profesori. Se traduce petiția în limba maghiară și se adaugă o explicație din partea celor care au luat parte la consfătuire, specificându-se că se așteaptă un răspuns grabnic, cu atât mai mult, cu cât poporul adunat sporește încontinuu și adunarea nu vrea să se dizolve, în caz contrar, pentru urmări, va fi făcut răspunzător atât Guberniul cât și Capitlul (Consistoriul).

Documentul ce însoțea petiția „fraților ardeleni necăjiți” de la Blaj era semnat de președintele provizoriu al Consiliului Consistorial, canonicul Vasile Raț și încă de 10 profesori și un arhivar³². Cu petiția în original și tradusă, împreună cu scrisoarea însoțitoare a Capitlului, amintită mai sus, canonicul Vasile Raț și profesorul Andrei Pop pleacă spre Cluj, la Guberniu, oprindu-se la Aiud unde se afla comisarul regal baronul Vay Miklós. I se înmânează petiția românilor pentru ca în baza prerogativelor sale de împuternicit al guvernului ungar să-și dea și el părerea în această chestiune. Deschizând corespondența adresată Guberniului și luând la cunoștință doleanțele românilor, printr-o depeșă datată 17 septembrie Vay sugerează Guberniului să răspundă că deja conscrierea recuților a fost suspendată, că F. Micaș, I. Moga, V. Fodor și preoții arestați vor fi eliberați pe cheazășie până când tribunalul statarial proiectat va lua ființă la Târgu Mureș și își va putea împlini misiunea inchișitorială. În ceea ce privește însă o nouă adunare, Guberniul să ceară energie mai întâi dizolvarea imediată a celei în curs, pe care fără să o fi văzut încă, și necunoscând realitățile decât din scurta întrevvedere cu cei doi curieri ai Capitlului blăjean, o califică, plin de aroganță, ca fiind una din cele mai „dezorganizate”; cu ea într-o altă situație, „nici n-ar trebui să stăm de vorbă”, adaugă comisarul. În cazul în care Guberniul consideră necesar să promită totuși o nouă adunare, termenul ei să fie fixat la o dată cât mai îndepărtată.

³⁰ Arhiva Consistoriului din Sibiu, Fondul 1848, nr. 56; poartă pe verso o însemnare a lui Moise Fulea: „Prezentată 15/3 sept. 1848. Aceasta mi-au adus-o un om din Mag”.

³¹ Arh. Stat. Budapesta, Fond G.P. 10.792/1848. Foto: 26.260—26.262. Cf. *Transilvania*, X, nr. 19 din 1 oct. 1877, p. 223.

³² Arh. Stat. Budapesta, Fond G.P. nr. 10.792/1848. Foto: 26.251—26.253.

Vay mai cere Guvernului ca acest răspuns sugerat de el să nu fie imediat comunicat adunării de la Blaj, ci să-i fie trimis sigilat mai întâi lui, pentru a-l anunța personal numai atunci când va dispune de suficiente forțe militare pentru ca împreună cu Capitlul să poată dizolva adunarea, în cazul în care aceasta, eventual, ar fi nemulțumită cu răspunsul³¹.

Petiția românilor de la Blaj ajunge repede la destinație și ziarul clujean *Ellenör* se grăbește să aducă la cunoștința publicului maghiar (fără să comenteze însă), cererile românilor, ca și răspunsul Guvernului³². Concomitent, Guvernul îl informează printr-un raport urgent, datat 18 septembrie, pe primul ministru al Ungariei, contele Batthyány Lajos, descriindu-i amănunțit și exact stadiul demersurilor adunării de la Blaj, subliniindu-se că, până la rezolvarea lor, presiunea crește, deoarece numărul participanților la adunare sporește mereu³³. *Ellenör* consemna pentru data de 18 septembrie un număr de 36 de mii de români adunați la Blaj³⁴.

Din interior, din perspectiva unui observator român neangajat, evenimentele atât de tumultuoase ale Blajului acelor zile sunt oglindite de scrisoarea lui Petru Pop — unică în acest gen — și în care adunarea de la Blaj este descrisă ca „imensă“, confirmând că în petiția lor către Guvernul, românii declară că nici într-un chip nu se supun dominanților și că ei „nu vor să știe nimic de uniune“³⁵.

După două zile cei doi emisari ai poporului adunat la Blaj se întorc de la Cluj și aduc la cunoștință în fața poporului cele două răspunsuri — de la Guvernul și de la comisarul Vay (care renunțase deocamdată la a prezenta personal poziția Guvernului).

Guvernul răspunde potrivit sugestiilor comisarului Vay: că recrutările s-au suspendat; că deținuții politici se vor elibera sub cheazășie sigură dar numai după ce se va îndepărta poporul din Blaj; adunarea nu se aprobă din pricina împrejurărilor tulburi³⁶.

Răspunsul lui Vay este mai aspru; el poruncește Capitlului să „deștepte“ poporul care „prin atățărilor și minciunile unor voitori de rău este amăgit“ și în cazul în care adunarea nu se va dizolva încă în acea seară, să se știe că ostașii au cele mai aspre ordine de la el împotriva „ațățătorilor“ care povățuiesc poporul. Va anula și promisa amnistie până când adunarea nu se va împrăștia³⁷.

Reacția poporului de pe Câmpul Libertății în număr de zece ori mai mare decât la începutul adunării (se pare circa 63.000), a fost extrem de vehementă: „Nu ne vom mișca până nu vom vedea pe cei prinși, în mijlocul nostru și vom auzi ziua hotărâtă spre adunarea doua“ [respectiv a treia, legalizată de autorități — n.n.s. G.N.]; să nu uităm că răspunsul acesta era dat de o mulțime înarmată. Iar când V. Raț a comunicat și amenințările lui Vay că va arunca o bombă asupra Blajului încât nu va mai rămâne piatră pe piatră⁴⁰, sau după Papiu Ilarian⁴¹ că va trimite 4 tunuri și 6.000 de secuși împotriva poporului, acesta s-a revoltat în așa măsură încât tinerii tribuni abia l-au putut potoli.

³¹ *Ibidem*, Foto: 26.256—26.259 și 27.352—27.358. În acest studiu am folosit materiale inedite din Fototeca Institutului de Istorie Cluj-Napoca; Colectivul de editare a documentelor revoluției din 1848 în Transilvania. Documentele în limba maghiară au fost traduse de A. Egyed, D. Károlyi și M. Bodor.

³² *Ellenör*, nr. 81 din 22 sept. 1848, p. 323.

³³ Fototeca Inst. de Ist. Cluj-Napoca, Foto: 26.269—26.272.

³⁴ *Ellenör*, nr. 84 din 28 sept. 1848, p. 333.

³⁵ Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu, Fond A. Șaguna, f. 63—63 v.

³⁶ *Organul național*, nr. 19 din 15 sept. 1848, p. 85.

³⁷ Biblioteca Academiei Române, București, Mss. rom., nr. 1004, f. 226—228. Cf. *Transilvania*, X, nr. 19 din 1 oct. 1877, p. 223—225.

⁴⁰ *Ibidem*, loc. cit.

⁴¹ Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 60.

Amenințărilor sângeroase li se răspunde cu *Petiția poporului adunat la Blaj*⁴², din data de 19 septembrie 1848 și care va fi prezentată baronului Vay de către maiorul Clococianu, comandantul batalionului staționat în apropierea Blajului⁴³. Petiția face parte și ea din complexul de documente care alcătuiesc programul revoluționar al adunării, deoarece numeroase elemente din acest document vor fi integrate în Protocolul adunării, principalul act programatic. Petiția este cu atât mai valoroasă cu cât elaborarea ei s-a făcut în numele „poporului „transilvanic“, noțiune ce cuprindea pe „români, unguri și sași“. Ei, se spune în petiție, și-au lăsat casele, copiii și soțiile pentru a se aduna acolo și a hotări să scape de legea recrutării, de prădăciuni, jafuri, nedreptăți și asupra făcute pe față de dregătorii comitatelor și de mulți nobili particulari care calcă sfidător în picioare drepturile lor umane.

Prezența la Blaj a unui număr mare de foști iobagi maghiari și sași alături de români⁴⁴ dovedește adeziunea lor spontană la revendicările acestora. Fără îndoială adunarea de la Blaj, în acest stadiu ar mai fi putut constitui un moment istoric în care reconcilierea ar mai fi fost posibilă. Și formularea semnăturii petiției reflectă situația reală a celor solidarizați; ea sună astfel: „necăjiți și asupriți frați ardeleni, români, unguri și sași“.

Readucând în actualitate jurământul de la Blaj din 3/15 Mai 1848, că românii nu vor asupri pe nimeni, precum nici n-au făcut-o, dar că nici nu vor suferi a fi asupriți de cineva, ei se simt îndreptățiți a declara că nu au fost „afățați“. Mai declară că nu au ascultat de „unii mincinoși“ și „înselători“ care le-ar vrea răul, cum au fost învinuți pe nedrept de către baronul Vay, numai în cazul în care prin aceste epitete se înțeleg dregătorii, domnii comitatelor și nobilii, care confirmă ei cu sarcasm, realmente i-au „tot înșelat până acum“. Dar chiar și în cazul în care ar fi fost afățați — se apără în petiție — ei tot nu au făcut nici un rău nimănui, deoarece s-au adunat doar și au stat acolo în cea mai mare liniște. Intelectualii români ce-i conduceau fiind adevărați *impăciuitori*, pe când afățătorii erau de fapt aceia care i-au bătut, i-au jefuit și le-au adus execuții militare pe sate, storcându-li-se câte 500, 1000, 2000 de florini, ba chiar mai mult.

Mincinoși și înselători au fost aceia care au promis la precedentă adunare de la Blaj că-l vor elibera pe Florian Micaș și nu au făcut-o. De aceea mulțimea declară răspicat că toate prin câte a trecut până la acea dată a învățat-o să nu creadă nici la ce aude din gură, nici la ce vede pe hârtie, cu alte cuvinte nu mai crede în promisiuni, ci numai în fapte. De aceea nu vor părăsi Câmpul Libertății până nu li se vor împlini principalele trei revendicări: 1) suspendarea conserierii la recrutare; 2) eliberarea deținuților politici și 3) permisiunea oficială pentru o nouă adunare națională.

Îndoiala privind bunacredința a autorităților sporea în mintea și inima celor adunați la Blaj și datorită faptului că deși Dieta și împăratul, credeau ei, le-au dat *toate drepturile* și prin viu grai și în scris, în realitate, românii nu dispuneau încă de funcționari și comisari, nu aveau garanții că nu vor mai fi recrutați în armata ungară, și existau toate motivele să creadă că vor fi iarăși bătuți și arestați pentru participarea la noua adunare (după cum s-a și întâmplat cu o parte din ei)⁴⁵.

De altfel, nu vor părăsi Blajul deoarece mai aveau, spuneau ei, multe plângeri de întocmit împotriva foștilor stăpânii feudali care, pe mulți dintre ei i-au scos din casele și moșiile părintești iar pe alții au început să-i ia cu forța la munci iobăgești deja desființate. Este deosebit de semnificativ pentru situația explozivă existentă că în final semnatarii petiției protestează și împotriva ori-

⁴² *Foaie pentru minte...*, nr. 37 din 13 sept. 1848, p. 301—302, Cf. Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 60—62.

⁴³ G. Barițiu, *op. cit.*, II, p. 244.

⁴⁴ L. Maior, *Contribuții la istoria revoluției de la 1848. A treia adunare de la Blaj*, în *Revista de istorie*, nr. 9 din 1981, p. 1724.

⁴⁵ Fototeca Inst. de Ist. Cluj-Napoca, Foto: 550—553.

cărui atac din partea autorităților, fie și pe periooada cât se vor afla în Blaj la adunare, fie pentru când se vor întoarce acasă.

Protestul acesta preventiv nu era izvorât, după cum s-ar putea crede, dintr-o teamă exagerată și nejustificată. Pericolul era foarte real. Autoritățile comitatului Târnava, de exemplu, se pregăteau ca în colaborare cu gărzile maghiare din scaunul Mureș și Odorhei, plus o armată care urma să fie solicitată de la Guberniul din Cluj, să atace Blajul.

Intențiile agresive sunt stopate de Guberniu (pe baza rapoartelor lui Vay) în aceeași zi de 19 septembrie în care se semna și petiția, împiedicându-i astfel, în ultimul moment, pe cei ce doreau să aprindă vâlvătaia războiului civil cu un ceas mai devreme⁴⁶.

Când o masă de aproximativ 50.000—60.000 de oameni, înarmată cu arme de foc, lănci, coase oblite, furci și imblăcie făcea astfel de cereri și stăruia atât de ferm în împlinirea lor, era limpede pentru orîșicine că revoluția se apropia de un stadiu când vărsările de sânge nu mai puteau fi ocolite în cazul în care autoritățile nu făceau nici-o concesie și rămăneau inflexibile la cererile mulțimii continuând să conducă cu vechile metode autoritare feudale.

În epocă, această tensiune crescândă și înfierbântare a atmosferei se reflectă și în articolele *Gazetei de Transilvania*, din care reieșea că tocmai acum, simpatiile și antipatiile se delimitau mai clar și se dădeau deschis pe față⁴⁷.

La răspunsul iritat al adunării, baronul Vay, părăsind atitudinea arogantă, înțelege că trebuie să vadă personal care este situația. Astfel că la Aiud de unde urmărea desfășurarea evenimentelor, la 21 septembrie își face cunoscută unui prieten intenția de a pleca la Blaj, deoarece, cum spune el în scrisoare, pretențiile poporului au crescut, vrea acum „amnistie generală” și altele, adăugând: „Dacă nici aceasta nu va ajuta, (adică prezența sa la adunare) nu știu ce vom face, căci pentru împrăștierea unei asemenea mulțimi nu dispunem de mijloacele necesare” (respectiv de suficientă forță armată)⁴⁸.

În ciuda nesiguranței și a presimțirilor sumbre, însoțit de maiorul Clocioianu, Vay sosește totuși la Blaj pe 22 septembrie, sperând ca lucrurile să meargă repede cu dizolvarea adunării. În acest sens, trimite chiar la Guberniu un bilet cum că românii ar fi promis împrăștierea imediată, numai oficialitățile să garanteze celor ce au fost la adunare că nu vor fi atacați nici pe drum, nici acasă, după ce se vor fi reîntors⁴⁹. Lucrurile nu stăteau însă chiar așa. Aflat în fața imensei mulțimi pașnice dar decise să obțină ceea ce dorea, baronul Vay găsește că este mai înțelept să-și schimbe tonul poruncitor, vorbind de data aceasta cu multă diplomatie și prudență. Face întâi paradă de puterea sa de comisar imperial, și că „în numele împăratului” toate le va împlini câte îi vor sta în putere.

Poporul îi pretinse suspendarea recrutărilor. Comisarul o promise. Poporul ceru eliberarea deținuților. De voie de nevoie, o admise și aceasta. Doi mai importanți dintre ei, S. Balint și I. Moga, au și fost aduși de la Aiud chiar cu trăsura comisarului Vay reținut de popor până la sosirea deținuților români. Faptul că fusese aproape ostatic, cu toate că se dădea drept reprezentant al împăratului, este neîndoielnic; el reiese atât din memoriile lui Ion Ciurileanu⁵⁰, cât și din cele ale lui S. Balint⁵¹ în care se amintește că poporul adunat l-a silit pe Vay să-i elibereze pe deținuții politici, amenințând că, în caz contrar,

⁴⁶ Arh. Stat. Budapesta, Fond G.Fr., nr. 2.498 E/1848. Foto: 28.735—28.736.

⁴⁷ *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 75 din 13 sept. 1848, p. 310.

⁴⁸ Biblioteca Universității din Cluj-Napoca, Secția de manuscrise. Arh. Fam. Mikó Rhedey, cutia nr. 75, fila 101. Azi în custodia Arh. Stat. Cluj-Napoca.

⁴⁹ Arh. Stat. Cluj-Napoca, Colecția de documente Blaj, 1848, f. nr.

⁵⁰ *Memorialistica revoluției de la 1848 din Transilvania*, edit. de N. Bocșan și V. Leu, Cluj-Napoca, 1988, p. 215.

⁵¹ G. Neamțu, în *ActaMP*, XIX, 1995, p. 191—202. Presiunea poporului asupra lui Vay reiese și din *Raportul lui Simion Balint*, în *Die Rumänen der oesterreichischen Monarchie*, II, Heft. Wien, 1850. În românește vezi: *Observatorul*, VII, nr. 53 din 16/4 iulie 1884, p. 213.

nu vor părăsi Blajul. Atunci Vay cere maiorului Clococianu să-l apere contra acelei amenințări și să împrăstie imediat adunarea. Maiorul i-a răspuns că nu va putea rezista doar cu un batalion de infanterie la 4—5000 de oameni (câți erau probabil mai bine înarmați). I. Ciurileanu mai amintește și intervenția lui Avram Iancu ce amenințase că va preface Aiudul în cenușă dacă nu vor fi eliberați toți românii arestați acolo. Așa se explică și pasajul lui Al. Papiu Ilarian în care consemna cum „Comisarul, speriat, se învoi la toate”⁵², deoarece chiar și în problema cheie a unei noi adunări naționale devine mai flexibil, făcând oarecare promisiuni tocmai înainte de a se urca în trăsură și a pleca de la Blaj — mai degrabă o fugă decât o plecare⁵³ — (probabil pe data de 24 septembrie 1848)⁵⁴. De remarcat și faptul nedemn de laudă pentru comisar, că în cursul tratativelor cu fruntașii români, încearcă să mituiască pe trei dintre aceștia: pe Axente Sever, I. Buteanu și Iovian Brad, care îi vor răspunde cu dispreț acestor propuneri necinstite⁵⁵.

Baronul Vay recunoscuse ulterior că la Blaj a promis și împlinirea altor revendicări, cum ar fi, o amnistie generală (dacă se va păstra în continuare liniștea); participarea pe viitor și a românilor la comisiile de investigare a cazurilor de tulburare a ordinii în satele românești; să nu se trimită pe capul românilor execuții militare mai numeroase decât ar fi fost necesare, precum și a altor cereri întemeiate⁵⁶. În 25 dimineața sosesc de la Orlat S. Bărnuțiu, A. Tr. Laurian și Al. Papiu Ilarian păziți de locotenentul Novac și așteptați cu nerăbdare de popor. După o serie de discursuri înflăcărâte, conducătorii și poporul se constituie și sub aspect formal pe același Câmp al Libertății, în Adunare Națională; concomitent, tot acolo, desfășurându-se exerciții de mânărire a armelor.

După dezbateri serioase se redactează și un Protocol care cuprindea și mai amănunțit programul revoluției românești în stadiul ei atins în luna septembrie, cu un pronunțat caracter ultimativ pentru guvernul ungar. Este interesant că Protocolul apare mai întâi în *Foaia pentru minte* din Brașov, la 27 septembrie (st.v.) și nu în *Organul național* din Blaj. În acesta din urmă va apărea în numărul 22 din 6—13 octombrie, tradus din *Der Siebenbürger Bote* din Sibiu. T. Cipariu motivează, în calitatea sa de redactor al *Organului*, că pe atunci nu se afla în Blaj și deci n-a putut să aibă textul. Îl publică totuși, chiar și cu întârziere, deoarece publicul trebuie informat asupra unui atât de important document. Comentariu la care redactorul interimar I. Maniu ține să facă precizarea că și el l-ar fi inserat acel text, dacă i-ar fi fost înmănat. Neglijarea publicării Protocolului în gazeta din localitatea în care se desfășura adunarea națională, credem că este încă o dovadă a extrem de rapidei și agitatei succesiuni a evenimentelor; (acelorași cauze se datorează și faptul că informațiile despre Adunarea treia de la Blaj sunt atât de puține, lacunare și uneori contradictorii).

Din capul locului trebuie să subliniem că Protocolul reafirmă ca ale sale hotărârile Adunării Naționale generale de la Blaj din 3/15 Mai, fiind adoptate totodată și cele ale adunărilor de la Orlat și Năsăud. Aceasta însemna în fapt, menținerea în actualitate a celor 16 puncte, ceea ce spulberă cu evidență aserțiunile lui Trocsányi Zsolt⁵⁷, care necunoscând acest aspect explicit al Protocolului, afirmă cu totul eronat că programul din septembrie ar fi „în toate privințele un pas făcut înapoi față de programul adunării de la Blaj din mai”.

Dar cum poate fi un pas înapoi atunci când Protocolul spune limpede: „Poporul român, răzimat pe jurământul care l-a depus în 15/3 Mai pe Câmpul Libertății, se ține tare de drepturile sale naturale și civile, de hotărârile Adunării Naționale generale...”

⁵² Al. Papiu Ilarian, op. cit., p. 63.

⁵³ *Transilvania*, X, nr. 18 din 1 oct. 1877, p. 223—224.

⁵⁴ *Organul național*, nr. 19 din 15 sept. 1848, p. 85.

⁵⁵ S. Dragomir, Avram Iancu, p. 72.

⁵⁶ *Idem*, Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849, III, Cluj, 1946, p. 35—37.

⁵⁷ Zs. Trocsányi, *Az erdélyi parasztság története 1790—1849*, Budapesta, 1956, p. 406—407.

Cum poate să se facă o astfel de afirmație când copleșiți de abuzuri țărani cer *reafirmarea desființării iobăgiei*? cum se spune textual: „să înceteze tot felul de robote spre a nu mai lăsa drum deschis apăsărilor și jafurilor foștilor domni de pământ și dregătorilor de comitate...”. Și la aceasta mai trebuie adăugat spiritul democratic, adevăratul spirit al timpului care pretindea Dietă transilvană formată din deputați români, maghiari și sași, proporțional cu numărul locuitorilor țării.

Oare „pasul înapoi” la care se referea istoricul țărănimii ardeleni nu a fost făcut de foștii nobili și dregătorii lor, care cu câteva luni înainte erau stâlpii sistemului de exploatare feudală? Oare acest pas înapoi nu a fost făcut de guvernul Ungariei, care în înțelegere cu nobilimea maghiară ardeleană a forțat anexarea Transilvaniei?

Cum putea fi dreaptă o astfel de anexare când cei mai proeminenți nobili „liberali” trădează involuntar ei înșiși conștiința nedreptății pe care o fac, atunci când declară fără ocolișuri: „Noi suntem pe deplin convinși că uniunea Transilvaniei cu Ungaria ori se va înfăptui la această Dietă ori niciodată. [...] Noi ne dăm seama că, dacă uniunea nu se va realiza cât se poate de repede, în scurt timp se va produce o asemenea dezvoltare a naționalității române, încât la o Dietă ulterioară ea va fi împiedicată”⁵⁸.

La aceste întrebări un istoric obiectiv nu poate răspunde decât că revoluția românească pășea mereu înainte pe un drum just în ciuda frazeologiei pseudorevoluționare a foștilor stăpâni feudali, care, de nevoie, și-au eliberat iobagii și care voiau cu orice preț să rămână tot stăpâni atât din punct de vedere politic, social, cât și național.

Dar să revenim la Protocol, depozitarul principal al programului revoluției românești ajunsă în septembrie la momentul ei de cumpănă. Cu privire la Protocol trebuie să relevăm un aspect nesesizat nici de Trocsányi, nici de alți istorici; adică acela că fundamentalul document nu numai își apropia cele 16 puncte ale Adunării din mai 1848 ci, *el însuși conținea o serie de puncte existente în acel program*.

Revendicările care se găseau în plus față de respectivul program își aveau rațiunea în evoluția parcursă de revoluție din luna mai până în septembrie.

Era evident că legea marțială (statariul) și dezlănțuirea terorii împotriva țăranilor și intelectualilor români, modificau serios raporturile dintre aceștia și dominanți. Și pentru ca problema să fie și mai comprehensibilă, ar fi, credem, util să facem o comparație între cele două principale documente programatice.

Protocolul din 25 septembrie 1848 este conceput din două părți distincte; în partea întâia conține *cereri* formulate în 5 puncte și 6 subpuncte notate cu litere; partea doua conține *declarații* formulate în 7 puncte.

La punctul 1, (a) al cererilor din Protocol, rezultă că au fost încălcate punctele 8 și 9 din Petiția celor 16 puncte din 17 mai 1848, care prevedeau garantarea libertății personale, curți cu jurați și, procedură publică; or din Protocol reiese că se efectuau arestări arbitrare fără dovedirea vinovăției în mod legal, pregătindu-se și un tribunal special de urgență, la Târgu Mureș.

La punctul 2, (c) din Protocol se cere reîntărirea esențialului punct 3 al Petiției din mai care pretindea desființarea iobăgiei. Acum se solicita textual: „să înceteze tot felul de robote”, fiind vorba de robotele restante și cele impuse jelerilor curiali și alodiali care nu au fost eliberați prin lege. Ce dovadă mai elocventă ar mai trebui adusă pentru a se înțelege (și din această simplă comparație), că deși desființată oficial iobăgia, la 18 iunie 1848, în practică, în viața de zi cu zi a societății transilvane, încălcările acestei revendicări majore a țărănimii, erau atât de dese și de grave încât țărănimea adunată din nou la Blaj într-un număr și mai mare decât la adunarea anterioară, considera strin-

⁵⁸ *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările române*, C. Transilvania, IV, sub Red. Acad. Șt. Pascu, București, 1988, p. 288. Cei zece erau: „Weér Farkas, Bethlen János senior, Teleki Domokos, Josika Miklós, Béli Ferencz, Zeyk József, Bethlen János junior, Bánffy János, Pálffy János, Kemény Domokos”.

gent necesar ca această revendicare să constituie încă odată un punct central al programului revoluționar românesc.

Revine apoi în actualitate la punctul 3 al Protocolului, punctul 10 al Petiției din luna mai, care ceruse înarmarea generală a poporului și al cărei conținut nu fusese pus încă în aplicare. Abia acum în septembrie cocomitent și imediat după adunare, va lua naștere, potrivit Protocolului, o *gardă națională română* (de fapt o adevărată armată țărănească).

Prevederea punctului 11 din Petiție este repetată în Protocol, dovadă că previziunea celor ce alcătuiseră cele 16 puncte în luna mai a fost justă și în problema delimitării pământurilor dintre fostul domn de pământ și fostul iobag. Problema delimitării, împreună cu alte diverse pricini, au determinat într-adevăr apariția unui număr apreciabil de neînțelegeri. Așa încât, punctul 5 din Protocol cere din nou să se numească o comisie urbană mixtă, precizând în plus, că prin conceptul de „mixtă” se înțelege atât din punct de vedere național cât și social.

În partea a doua a Protocolului, așa cum am mai spus, nu mai sunt *cereri ci declarații*. Prima dintre declarații este urmarea directă a punctului 16 din Petiție. În luna mai se pusese doar în vedere să nu se aducă în discuție „chestiunea uniunii Ardealului cu Ungaria”. Dar din moment ce Dieta maghiară feudală de la Cluj a declarat unilaterală respectiva uniune de la 30 mai 1848, după cum spuneau românii „*de nobis sine nobis*”, rămân consecvenți hotărârii lor din punctul al 16-lea al Petiției care prevedea că dacă această revendicare legitimă va fi încălcată, așa cum vedem că a fost, atunci ei vor *protesta*.

Așa au și făcut, atât la nivel superior, prin deputăția românilor ardeleni în fața împăratului, cât și la nivel de mulțimi. Acestea prezentându-se înarmate la Blaj, au protestat, ca și la Orlat și Năsăud, foarte energic, declarând că „nu vreau să recunosc uniunea Transilvaniei cu Ungaria”, cu atât mai mult, cu cât românii nefiind prezenți în Dietă nici n-au luat parte la dezbaterile acelei chestiuni ce-i afecta direct în calitatea lor de majoritate covârșitoare a populației țării.

În punctul 5 al declarațiilor din Protocol se cere (în varianta publicată de gazeta *Bucovina*, se *pretinde*)⁵⁹ să se deschidă cât mai curând Dieta Transilvaniei, compusă de data aceasta din deputați români, sași și maghiari. Parțial deci, ceea ce se prevăzuse și în punctul 1 al Petiției: românii „să-și aibă în Dieta țării reprezentanții săi în proporție cu numărul”. Acest concept democratic este deosebit de grăitor, deoarece, atestă că deși în pragul războiului civil, cu toate că sunt majoritari în Transilvania, românii nu recurg la excluderea maghiarilor și germanilor de la o viață politică normală, cu reprezentarea tuturor elementelor etnice din țară în Dietă și încă în mod proporțional cu numărul locuitorilor.

Poate nicăieri ca în această respingere de către autoritățile maghiare a conceptului democratic al reprezentării proporționale, cerut și acceptat de români, nu se poate vedea mai bine lipsa lor de democratism autentic (în perspectiva mișcărilor europene de atunci). Ele au adoptat doar frazeologia, respingând în fapt tocmai ceea ce a fost realmente revoluționar în epocă: ajungerea românilor, până la acea dată oprimați, la afirmare politică autentică și garantată.

Refuzând sistematic cererile revoluției românești, oficialitățile maghiare din Transilvania, sprijinite de guvernul Ungariei, înăbușe pe față orice aspirație națională și socială a românilor, dezlănțuind la adăpostul legii marțiale o teroare fără precedent.

Celelalte puncte, atât din partea întâia a Protocolului cât și din cea de-a doua, cuprind revendicări ce decurg din instaurarea susmenționatei terori împotriva românilor, pe care istoriografia maghiară fie a ignorat-o complet, fie a minimalizat-o.

În consecință, se cere insistent ca sistemul terorist să înceteze, iar legea marțială (statoriul) să se desființeze. Jafurile, amenziile și confiscările de vite, unelte și arme, efectuate ca rezultat al aceluiași sistem de teroare, să se restituie.

Numărul deținuților politici crescuse vertiginos și dacă în adunarea din luna mai se cerea doar eliberarea lui Florian Micaș, la 25 septembrie un subpunct

⁵⁹ *Bucovina*, nr. 16 din 27 mai 1849, p. 82—83.

special 1, (b) din partea întâia a Protocolului prevedea eliberarea deținuților politici din toate păturile sociale, țărani, orășeni și intelectuali. Notăm că închisorile comitatelor gemeau de deținuți; un exemplu eclatant ne este oferit de Moise Sora Noac care încă în 26 mai 1848, imediat după marea Adunare Națională de la Blaj, îi scria lui G. Barițiu, redactorul *Gazetei de Transilvania*, din închisoarea de la Carei, că acolo se aflau pe atunci 327 de deținuți și exclamă: „De când e comitatul Sătmar n-au fost atâția...”⁶⁰

În punctul 2 al aceleiași părți din Protocol se cerea ca pe viitor să nu se mai întrebuițeze măsuri teroriste; în subpunctul (b), în mod special se atrage atenția să nu se mai trimită nimicitoarele execuții militare pe sate; la subpunctul (d) cerința era ca dregătorii comitatelor să nu mai traducă în viață vreo lege nesancționată de împărat.

În fine, punctul 3 din partea întâia a Protocolului, despre care am mai vorbit, cerea Comandamentului suprem din Sibiu arme doar în aceeași proporție câte s-au dat maghiarilor și sașilor. Și la această cerere este obligatoriu să remarcăm că deși superiori numericeste, deși adunați la Blaj într-o adevărată tabără militară, în acel moment românii nu au urmărit o superioritate armată ofensivă. Faptul că nu au cerut arme proporțional cu numărul lor, este o dovadă peremptorie că gândul la autoapărare al românilor era sincer. O înarmare calitativ și cantitativ identică cu a maghiarilor și sașilor ar fi înarmat în continuare un echilibru de forțe; dar încă din luna mai maghiarii s-au străduit să-și asigure superioritatea, organizându-și gărzi cetățenești pe bază de cenș, cerând și primind mereu de la Comandamentul suprem din Sibiu și de la guvernul ungar cantități tot mai mari de arme.

În partea a doua a Protocolului mai sunt câteva puncte pe care le menționăm doar pe scurt. Astfel, în punctul 2, tot ca urmare a contestării uniunii, nu se recunoaște nici guvernul Ungariei.

Ca o contrapondere firească, rupându-se de sub supremația guvernului ungar, pentru a putea rezista presiunilor militare și politice previzibile ale cercurilor conducătoare maghiare din Transilvania și Ungaria, în mod logic, românii au căutat scut și apărare punându-se sub protecția directă a împăratului și guvernului său; până la perfectarea relațiilor, canalul de legătură se cerea a fi Comandamentul suprem din Sibiu, care de altfel a și avut tot timpul tendința de a se erija în arbitru al celor două tabere.

Ca rezultat al tergiversărilor comisarului Vay de a acorda românilor dreptul legal de a se întruni într-o nouă adunare, Protocolul din septembrie consemnează la punctul 4 din partea doua cererea directă adresată împăratului de a se permite deschiderea în cel mai scurt timp a doritei adunări naționale generale (și populare după formularea *Organului național*⁶¹ în care să se consfătuască legal, în continuare, asupra intereselor naționale românești; se mai solicita și întărirea Comitetului național ales în luna mai, la precedenta adunare, atât de prigonit de guvernul ungar (dizolvat în repetate rânduri de Guvernul Transilvaniei) și acuzat adesea de către oficialități a fi devenit *guvern românesc*⁶².

Punctul 6 în care se proclamă valabilitatea Constituției austriece asupra Transilvaniei este direct legat de punctul 3, și amândouă definitivează poziția de aliați ai Austriei datorită regimului mai liberal al acesteia față de naționalități, promițând prin Constituție drepturi pe care guvernul ungar le refuza românilor. Să nu uităm că însuși prim ministrul contele Batthyány Lajos îi dicta necruțător baronului Vay în 21 septembrie 1848, că acum „Nu este momentul de a ține teorii despre nedreptăți, despre drepturi: acum călăuza principală este simțul autoapărării”⁶³. Or, pericolul nu venea din partea românilor care-și făceau publice strămbătățile pe care le sufereau și-și revendicau drepturile cuvenite, ci din lipsa dorinței și voinței cercurilor conducătoare maghiare

⁶⁰ *Transilvania*, nr. 18 din 15 sept. 1877, p. 216.

⁶¹ *Organul național*, nr. 22 din 6—13 oct. 1848, p. 96.

⁶² G. Barițiu, *op. cit.*, p. 315.

⁶³ Arh. Stat. Budapesta, actele bar. Vay Miklós [f. nr.] publicat de I. Deák, *op. cit.*

de a face concesiile cuvenite vântului de libertate ce străbătea Europa revoluționară. Pericolul venea din însăși politica de forță a claselor dominante maghiare ce aveau pe buze mereu cuvântul „revoluție”, dar nu voiau să recunoască drepturile democratice de reprezentare proporțională a românilor ca națiune, cum era și cel prevăzut în ultimul punct din Protocol, al 7-lea, atât de în spiritul vremii: pretenția la un Guberniu provizoriu transilvan, compus din români, maghiari și sași, așezi proporțional cu numărul lor.

Problema aderării românilor la Constituția austriacă are un aspect bine lămurit în istoriografia românească; românii, afirmă aceasta, nu s-au aliat la acea dată cu un guvern reacționar, ci cu o *Austrie liberală*, statul care „prin hotărârile drepte ale unui parlament liberal” oferea românilor cele mai multe garanții de libertate națională⁶⁴. Este chiar părerea din Memoriul către Parlamentul Vienei. Demnă de relevat și părerea contemporanului evenimentelor, istoricul G. Barițiu, care nota că românii nu puteau avea alt aliat, deoarece adversarii lor, cercurile conducătoare maghiare „deveniseră demult cu totul surde la vocea umanității” și rațiunii, cu scopul de a le sugruma românilor „cele mai scumpe drepturi omenesti și naționale eterne” și prin urmare imprescriptibile⁶⁵. Mai trebuie subliniată atitudinea lui G. Barițiu care preciza că românii nu s-au aliat cu Austria lui Metternich, și că „Austria nu e camarila”, iar în cazul în care vre-un partid ar încerca totuși a readuce despotismul, acesta trebuie să știe: „românii vor fi între cei dintâi dușmani ai lui”⁶⁶ [sb.n. — G.N.].

Cu privire la Protocol este deosebit de interesantă și informația dintre parantezele de la sfârșitul textului, oferită de A. T. Laurian, care relatează că adunarea a continuat și după 25 septembrie, până în 28; în acest interval de timp se mai întocmește un protocol cu plângerile individuale ale oamenilor, cuprinzând *mii de exemple* despre încălcări ale punctelor primei părți din Protocol. A. T. Laurian, consemnează tot aici, tulburat: „Cuprinde groaza pe om când le citește” promițând că și acest protocol aparte va fi publicat, însă mai târziu, pentru ca „să vadă Europa întreagă suferințele românilor” [sb.n. — G.N.]. Evenimentele care se precipitau vor face însă imposibilă împlinirea promisiunii, iar acest al doilea protocol se va pierde (ori se va distruge probabil împreună cu actele Comitetului național).

Deși protocolul publicat⁶⁷, în discuție până acum, este subscris: „Poporul român adunat în Blaj”, se cunoaște și un exemplar semnat de secretarii adunării naționale⁶⁸, care vor fi și semnatarii petiției ce rezuma Protocolul, trimisă către împărat: A. T. Laurian, S. Bărnăuțiu, N. Bălășescu, I. Pipos, V. Tămaș, Avram Iancu, Axente Sever, Iovian Brad. Protocolul tradus în limba germană a fost înaintat și Comandamentului suprem din Sibiu.

Nu este poate inutil de remarcat că între semnatarii programului revoluționar din septembrie se mai află două persoane dintre cele ce au semnat Petiția celor 16 puncte: S. Bărnăuțiu și A. T. Laurian; restul de șase erau oameni noi, de acțiune, tineri dintre aceia care au început primele exerciții militare la adunare, ca Axente Sever, Iovian Brad, Avram Iancu și alții.

Din cele trei puncte esențiale: 1) suspendarea recrutărilor, 2) eliberarea tuturor deținuților politici și 3) o nouă adunare națională, punctul 1 va fi împlinit în întregime; punctul 2 care cerea până la urmă de fapt o amnistie generală, nu s-a îndeplinit decât parțial; al treilea punct, după ce a fost refuzat când ezitant, când cu obstinație, s-a acordat în cele din urmă cu atâtea condiții încât a devenit inacceptabil pentru români. El va fi ulterior, adresat direct împăratului. Vay Miklós are la un moment dat impresia că acest ultim punct

⁶⁴ C. Bodea, *op. cit.*, p. 178.

⁶⁵ *Transilvania*, III, nr. 24 din 15 dec. 1870, p. 293—298.

⁶⁶ *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 85 din 18 oct. 1848, p. 349—350.

⁶⁷ *Foaie pentru minte...*, nr. 39 din 27 sept. 1848, p. 313—315; *Organul național*, nr. 22 din 6—13 oct. 1848, p. 96; *Bucovina*, nr. 16 din 27 mai 1849, p. 247—249; G. Barițiu, *op. cit.*, II, p. 247—249; A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 64—65.

⁶⁸ Bibl. Acad. Române, Fil. Cluj-Napoca, Secția manuscrise, fond 1848, f. nr. Azi în custodia Arh. Stat. Fil. Cluj-Napoca.

este chiar scopul principal al adunării din septembrie⁶⁹. Se pare totuși că românii au și hotărât, fără alte formalități, ținerea acelei adunări în scurt timp, la Sibiu. Știrea a fost adusă la cunoștință imediat după adunare de către Avram Iancu și alți tineri conducători, potrivit raportului guvernatorului Mikó către comitele suprem Kemény István⁷⁰.

Ne mai existând însă condiții favorabile pentru desfășurarea unei mari adunări la Sibiu, ea a fost înlocuită cu o consfătuire a intelectualilor în 28 decembrie 1848⁷¹.

Pentru a avea în final o privire generală, exhaustivă chiar, a Programului revoluționar din septembrie trebuie să adăugăm la el încă două acte fundamentale ale adunării, redactate a doua zi, în 26 septembrie 1948: un Memoriu către împărat și o petiție către Parlamentul Austriei.

Memoriul românilor adresat împăratului⁷², mai puțin cunoscut, explică urgența punctelor protocolului (care prin filiera Comandamentului suprem din Sibiu, sub formă de petiție, urma să ajungă tot pe masa împăratului). Memoriul are un limbaj și mai decis decât Protocolul, pe alocuri chiar tăios; este o punere în gardă a împăratului asupra poziției extrem de presante în care se găseau românii. Explică tranșant situația: „Șantaj, arestări, insulte, violențe, urmăriri și omoruri și suferințe nespuse” s-au abătut asupra românilor care „din sentimentul acut de supraviețuire” au fost nevoiți să se adune la Blaj pentru a se constitui dacă mai există vreo salvare pentru ei.

Cu scopul de a împiedica exprimarea liberă a opiniilor — arăta Memoriul — românii din Transilvania li s-a impus legea marțială, astfel că doar datorită alipirii față de împărat (vezi punctul 3 și 6 din partea doua a Protocolului) ei pot acum să îi adreseze în sfârșit liber și direct plângerile și rugămintile lor. Nesupunerea la tendințele cercurilor conducătoare maghiare a dus la batjocorirea respectivelor plângeri, a dus la sechestrările menționate în punctul 1 (a) din partea întâia a Protocolului.

Cel mai dureros lucru, spun semnatarii Memoriului, era că pentru a suprima în ei sentimentul libertății și al naționalității au fost arestați numeroși români, mai ales intelectuali. Memoriul mai repetă o serie de alte abuzuri făcute împotriva românilor, cuprinse și în Protocol, după care se declară, cu accente dramatice chiar: „Sub o astfel de presiune despotică nu putem trăi”. De altfel rușinosul terorism este exercitat împotriva românilor tocmai în numele maiestății sale imperiale! Solicitând din nou protecția imperială, românii declară că doresc „egalitatea în drepturi a tuturor națiunilor” din monarhia austriacă unitară.

Limbajul nu este deloc ceremonios când se afirmă: „Vrem anularea uniunii Transilvaniei cu Ungaria” care a fost hotărâtă în pofida protestelor precum și deschiderea cât mai curând a unei adunări naționale generale pentru deciderea viitorului politic al românilor. Ceea ce nu apare în Protocol ci numai în Memoriu, este exprimarea cererii semnatarilor de a fi puși sub paza celor două regimente românești de la Orlat și Năsăud. În fruntea misiunii de protejare se prevedea a sta locotenent-colonelul Urban care se bucura — afirma Memoriul — de încrederea întregii națiuni române. Pentru insistența uneori neceremonioasă a rugămintilor, semnatarii sunt conștienți și roagă să fie iertați deoarece „Este nvoia care ne constrânge s-o facem” și mai ales „infidelitatea” care se poate vedea în toate promisiunile autorităților maghiare făcute românilor. Și aici urmează imediat problema deținuților politici, deoarece era limpede că cele câteva eliberări din detenție ordonate în pripă de comisarul Vay aflat sub o oarecare constrângere, precum și tratativele duse cu el și cu Guberniul n-au mulțumit pe fruntașii români. Aceștia declară deschis în Memoriu că în ciuda promisiunilor de a fi

⁶⁹ *Emléklapok Vajai báro Vay Miklós életéből*, Budapesta, 1899, p. 196—197.

⁷⁰ Arh. Stat. Budapesta, Fond G.P., nr. 2595/1848. Foto: 28.806—28.809.

⁷¹ L. Maior, *Adunarea de la Sibiu (28 dec. 1848). Reafirmarea programului revoluției române din Transilvania*, în *Stat. Societate. Națiune.*, Cluj-Napoca, 1982, p. 316—326.

⁷² Bibl. Acad. Române, Fil. Cluj-Napoca, Secția manuscrise, Fond. III, pachet 15 (Revoluția de la 1848), mapa 1. Azi în custodia Arh. Stat. Fil. Cluj-Napoca.

eliberați deținuții politici și de a se restitui bunurile sechestrate, autoritățile maghiare nu s-au ținut de cuvânt, ba mai mult, deși în Memoriu se formulase în mod expres doleanța ca participanții la adunarea treia să nu sufere niciun fel de represalii, totuși numeroși participanți au fost arestați chiar în acele zile, pe când încercau să se reîntoarcă acasă.

În încheiere, se cere accelerarea măsurilor de eliberare de sub terorism, pentru ca acesta să nu pustiască o țară înfloritoare ca Transilvania care ar fi putut deveni foarte ușor „un abator al naționalităților îndărjite”.

Memoriul, cum am mai spus, era semnat „în numele poporului român din Transilvania, imputerniciții aleși”, aceiași opt care semnaseră și Protocolul.

În fine, ultimul document programatic elaborat tot la Adunarea de la Blaj în 26 septembrie 1848 este Petiția imputerniciților poporului român din Transilvania către Parlamentul Austriei. Deși petiția nu este semnată, datorită similitudinii de formulare, „imputerniciții aleși”, care apare și în Memoriul către împărat, redactarea în aceeași zi a Petiției și a Memoriului, precum și cunoașterea sigură a unui dintre autorii ei (A. T. Laurian)⁷³, impune convingerea că documentul are aceiași autori ca și Protocolul și Memoriul.

Este unul din documentele cele mai interesante ale revoluției românești, fapt remarcat de istoriografia noastră, putându-i-se totuși îmbogăți cu câteva noi observații interpretarea conținutului atât de bogat în semnificații.

În primul rând, subliniindu-se atât de des și atât de insistent simpatia pentru Austria (parlamentul, guvernul și împăratul ei), admirația pentru realizările acesteia în ceea ce privește spiritul de libertate și dragostea de dreptate, este acum limpede, credem, că are și rolul de a justifica odată mai mult alipirea românilor față de o Austrie liberală. Astfel se accentuează într-un întreg alineat al documentului: „În nici un stat nu au obținut toate naționalitățile atât de multe garanții pentru libertatea și naționalitatea lor ca în Austria, prin hotărârile drepte, liberele ale unui înalt Parlament”⁷⁴. Simpatia și adeziunea față de Austria liberală este — se spune — a milioanele de români, care o nutresc în mod liber, de la omul de rând până la păturile cele mai înalte ale societății.

Prin contrast, conducătorii români dezvăluie Parlamentului liberal vienez, ce înseamnă dominația maghiară pentru românii predați de împărat, cu mâinile legate, bunului plac al cercurilor dominante ungare; aceste cercuri „sub aparența unor fraze goale, afectând un oarecare liberalism, nu țintesc la nimic altceva decât la lustrul ucigător al unei coroane medievale și la satisfacerea îngâmăfării sale naționale, la nimic decât la dominația vlăguitoare teroristă a unei birocrații maghiare, la nimic decât la aservirea și deznaționalizarea diferitelor popoare care locuiesc în țara care se numește Ungaria, deși ungurii constituie minoritatea locuitorilor săi”.

Un adevărat act de acuzare rămas valabil până la 1918.

Alt aspect de bază al Memoriului a fost acela, bine pus în lumină de Cornelia Bodea, că pentru *prima dată* într-un document programatic oficial al revoluției românești apare înscrisă aspirația de unitate a tuturor românilor, chiar dacă deocamdată pusă sub protecția Austriei, deoarece aici revoluționarii români ardeleni, vorbesc și în numele fraților lor din Principatele Dunărene.

De altfel, Memoriul a și fost redactat, scrie într-o epistolă unul dintre autorii lui, A. T. Laurian, „în sensul cum ne-a zis Goleșcu”⁷⁵, în speranța că „glasul a 60.000 de oameni câți au fost la Blaj se va auzi la Viena”.

Deși se neagă, desigur din considerente tactice, existența așa-ziselor idei „dușmănoase”, „pandacice”, cererea în sine a realizării unei Români unite sub protectorat austriac însemna în fapt un pas important înspre realizarea ideii. Cu „pandacismul”, spun autorii Memoriului, se încearcă justificarea aservirii

⁷³ C. Bodea, *op. cit.*, p. 340—341. Cf. G. Bariț și *contemporanii săi*, I, coordonatori: Șt. Pascu și I. Pervain, București, 1973, p. 150—151.

⁷⁴ B.A.R., Secția Ms. rom. Colecția G. Barițiu, Ms. rom., nr. 970, f. 131—135. Publicat de C. Bodea, *1848 la români*, II, București, 1982, p. 910—912.

⁷⁵ C. Bodea, *Lupta...*, p. 341.

românilor; ei însă nu doresc decât „unirea liberă a unor popoare libere sub conducerea Austriei, liberă în interior, puternică în afară”.

Astfel, aici la Blaj, unde în 3/15 mai s-a respins uniunea cu Ungaria și s-a cerut „Noi vrem să ne unim cu Țara!”, românii au dezvăluit încă odată, de data aceasta *și în scris*, la 26 septembrie 1848, dorința lor cea mai ardentă de a se permite Principatelor Dunărene să treacă sub protecția Austriei. Aceasta ar fi dus desigur la înfăptuirea uneia din formulele de realizare a unității naționale, aceea numită în epocă „România austriacă;” respectiva idee apare, de altfel, în multe alte documente din acea vreme⁷⁶.

Pledoaria fruntașilor ardeleni pentru unitatea lor cu frații din Principate (frați care ei înșiși au contribuit cu sugestii, ca Al. G. Golescu — după spusele lui A. T. Laurian — la elaborarea acestui complex document) este incontestabilă, chiar dacă în fond, Al. G. Golescu considera această cerere doar o manevră menită a proteja pe românii din Transilvania, el, rămânând partizan al unirii sub egida Turciei. Desigur, forma în care unirea românilor apare în Memoriu nu a fost una ideală; mai era poziția de independență ce trebuia câștigată de către o astfel de alcătuire politică sub protectorat, dar, aceasta ar fi constituit un alt pas, care se încadra necesar în logica istorică.

După opinia noastră, mai trebuie avut în vedere apoi, că acest document, stă la baza *Memoriului românului din 25 februarie 1849* în care se cerea „*Unitatea tuturor românilor din statele Austriei*” (adică a românilor din Transilvania, Banat, Ungaria și Bucovina), ca o încercare de salvare a ceea ce se mai putea salva din unitatea românilor la 1848—1849. Deoarece respinsă (sau dovedindu-se deocamdată irealizabilă, mai corect) formula „României austriace mari”, avansată prin Memoriul din 26 septembrie 1846, se mai făcea o ultimă încercare de a constitui o Românie tot sub protectorat austriac, însă limitată de data aceasta la arcul intracarpatic. În sprijinul acestui punct de vedere care ar putea părea prea îndrăzneț, vine și existența între semnatarii Memoriului din 25 februarie 1849 a aceluiași *August Treboniu Laurian*, semnatar și se pare autor principal al Memoriului din 26 septembrie 1848, unul dintre cei mai activi membri ai mișcării daco-române.

Aceste noi aspecte sunt, credem, pe drept cuvânt, motive suficiente de puternice pentru a spori și mai mult valoarea istorică a documentului care face parte integrantă din Programul revoluționar al celei de a treia Adunări Naționale de la Blaj, singurul care înscrie și realizarea unității naționale.

Că adunarea treia de la Blaj nu era străină de o astfel de aspirație, o dovedește nu numai menționatul document, ci și o interesantă relație de presă în care se descria cum în 18 septembrie la Târgu Mureș, doi dregători, judele primar Lázár János și arhivarul Ajtai Mihály au citit în mijlocul pieții un document primit prin ștafetă de la Bánffy din comitatul Târnava, în care locuitorii orașului erau alertați că 40.000 de români înarmați, adunați la Orlat [de fapt la Blaj — n.n.s.], în frunte cu S. Bărnăușiu vin la Târgu Mureș pentru a-l nimici, și elibera pe Florian Micaș, și că acolo, la acea adunare, Simion Bărnăușiu a fost proclamat rege român „vrând a întemeia un imperiu daco-român”, pe care el, Bánffy, nu-l poate împiedica⁷⁷.

Nici nu s-a încheiat bine adunarea de la Blaj că fruntașii români au trecut imediat la punerea în aplicare a Programului începând cu cheia de boltă a acestuia: acțiunea de înarmare și organizare semi-

⁷⁶ G. Neamțu, în *Banatica*, V, 1979, p. 363—364.

⁷⁷ *Organul național*, nr. 20 din 22 sept. 1848, p. 88—89.

militară. Era singura posibilitate realistă de a traduce în viață integral punctele Programului revoluționar cât și de a fi în stare să riposteze terorismului care nu dădea nici un semn de domolire.

Se tipărește în 27 septembrie o „*Declarație*”⁷⁸ și în 28 septembrie o foaie volantă intitulată „*Spre cunoștință*”⁷⁹ în care se dă de știre tuturor, că poporul român prezent la Blaj în adunare a hotărât a lua armele în mâini și a forma o gardă națională. S-au ales prefecți, tribuni, centurioni etc. și s-a schițat planul militar al apărării Transilvaniei împărțită în 15 prefecturi, fiecare dispunând de legiunea ei. Astfel se întărea de către conducători și poporul adunat la Blaj opțiunea pentru autoapărarea făcută încă din 21 septembrie de către Avram Iancu; abia sosit cu cei 6.000 de moți înarmați, el se urcase la tribună cu un pistol în mână, rostind cel mai scurt discurs de pe Câmpul Libertății: „Pretențiunile noastre sunt sfinte, precum e sfântă dreptatea și noi românii vom fi gata a le apăra cu orice preț”⁸⁰; apoi își subliniază spusele cu descărcarea pistolului în aer; aclamat de popor el pune pecetea caracterului ultimativ pe Programul revoluționar. Răbdarea românilor ajunsese, după cum spunea și G. Barițiu, la limită. Dacă vreun intelectual ar mai fi sfătuit poporul să mai aștepte, să mai ceară comisii și satisfacție de la Guberniu, acela n-ar mai fi știut cum să iasă din adunare, or n-ar mai fi ieșit deloc, atât de mare erau nemulțumirile acumulate⁸¹.

Comitele suprem Kemény István raporta din Aiud contelui Mikó Imre că după adunare, poporul era incomparabil mai agitat decât înainte⁸². Înțelegând până la urmă caracterul ultimativ al adunării de la Blaj, baronul Vay, cel ce era bine informat asupra ei, mărturisea aceuiași guvernator Mikó Imre, de data aceasta mai realist, că adunarea a stricat și mai mult opinia generală a poporului român și se poate prevedea că în viitor nesupunerile față de funcționările vor fi și mai frecvente. Ultimele sale speranțe erau în armată care va trebui, susține el, cu orice preț să împiedice alte adunări similare⁸³.

Parlamentările cu împuternicitul guvernului ungar, comisarul Vay, cu Guberniul, cu oricare autoritate maghiară deveniseră așadar ineficiente și inutile, deoarece pozițiile lor rămăneau în final rigide și astfel constituiau o prelungire nejustificată a suferințelor poporului român.

Un program revoluționar rezonabil și echitabil oglindind aspirații sociale și naționale profund democratice și cerute în întreaga Europă revoluționară, ca fiind în spiritul timpului, ca acel al Adunării a treia de la Blaj, nu fusese îndeplinit și nici nu se întrevedea posibilitatea, în condițiile date, a fi realizat pe cale pașnică. Astfel, în pofida faptului că românii ardeleni au făcut toate eforturile pentru ca revoluția lor

⁷⁸ Arh. Bibl. Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu, doc. 65. Publicat cu diferențe de transcriere în *Transilvania*, VIII, 1875, p. 203.

⁷⁹ B.A.R., Ms. rom., nr. 1058, f. 43, Cf. *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 78 din 23 sept. 1848, p. 324.

⁸⁰ Al. Pașiu Ilarian, *op. cit.*, p. 59.

⁸¹ G. Barițiu, *op. cit.*, II, p. 243.

⁸² Arh. Stat. Budapesta, Fond G. P., nr. 2.595/1848. Foto: 28.806—28.809.

⁸³ *Ibidem*, nr. 2.568/1848. Foto: 26.524—26.525.

să se înscrie în mod firesc în concertul schimbărilor europene, să influențeze pașnic și benefic societatea transilvană prin programele lor revoluționare pline de generozitate, umanism și democratism, ca urmare a respingerii lor constante de către cealaltă tabără, cursul evenimentelor devine dramatic. De la sfârșitul lui septembrie 1848 încolo, Programul revoluționar românesc nu mai putea fi îndeplinit și românii nu-și mai puteau salva ființa națională grav primejduită, decât ridicând armele împotriva terorii.

Justețea alegerii acestui drum va rămâne pentru totdeauna un fapt istoric de necontestat, fiind cea din urmă și unica soluție care le-ar mai fi putut oferi o șansă.

În concluzie, Programul revoluționar al celei de a treia Adunări Naționale de la Blaj, se înscrie în istoria Patriei noastre ca un moment luminos. Un pas înainte pe drumul democrației și eliberării naționale a românilor, iar adunarea în sine s-a dovedit a fi fost răspunsul istoric logic și cuvenit dat de români uniunii forțate a Transilvaniei la Ungaria. S-a pus astfel cu armele în mâini și cu prețul unui război civil având caracteristici ale unui război de eliberare națională, stavilă unei necruțătoare deznaționalizări.

GELU NEAMȚU

THE THIRD NATIONAL ASSEMBLY FROM BLAJ AND ITS REVOLUTIONARY PROGRAMME (15th—28th SEPTEMBER 1848)

(Summary)

The revolutionary programme, expressed for its greatest part in the Blaj National Assembly Protocols of September 15—28, 1848, was, in fact, the materialization of the protest of the Romanians against the arbitrary and illegal annexation of Transylvania by Hungary, a protest that had been solemnly stated as May 3/15 1848. It reflected the liberal spirit of the time, containing many of the 16 points proclaimed in Blaj on 3/15 May, where extensive democratic rights — that had been included in all the European programmes of the 1848 Revolution — were stipulated. Besides, the autumn programme reflected the evolution of the political situation in Transylvania that had grown worse due to the terror launched against the majority of the Romanian population, mostly against the intellectuals, but also against the peasants, as was the case with the horrible massacres in Mihalț and in Luna, where dozens of innocent peasants were shot dead.

The immediate result of the September programme was the general arming of the Romanians for self-defence and their organization in national guards. Although it had been a reasonable and equitable revolutionary programme, keeping with the similar European programmes of the time, a programme that fully recognized the rights of the co-inhabiting nationalities, it was constantly rejected by the Hungarian government and the ruling Magyar circles in Transylvania, so that it could not be accomplished peacefully.

In order to save their severely menaced national being, the Romanians had no choice but to oppose force by force.